

АНАЛІЗ ЕКОЛОГІЧНОГО СТАНУ КОМПОНЕНТІВ ДОВКІЛЛЯ ЗАКАРПАТТЯ ТА ЇХ ВПЛИВ НА ТУРИСТИЧНИЙ БІЗНЕС РЕГІОНУ

Висвітлено екологічний стан компонентів довкілля Закарпаття та їх вплив на туристичний бізнес в регіоні. Досліджено вплив виробничо-господарської діяльності окремих промислових підприємств та навколишнє середовище, визначено основні шляхи вирішення існуючих екологічних проблем в регіоні, пов'язаних з природокористуванням. Сформульовано пропозиції з удосконалення стратегії прийняття еколого-орієнтованих рішень щодо мінімізації антропогенно-техногенного впливу промислових підприємств на навколишнє природне середовище Закарпатської області.

Ключові слова: довкілля, туристичний регіон, природоохоронна діяльність, сучасний екологічний стан.

Постановка проблеми. Найважливішим питанням сучасної географії та екології вже багато років є досі і лишається вивчення масштабів негативного впливу діяльності людини на навколишнє природне середовище. Рекреаційна діяльність виступає важливою складовою організації оптимального відпочинку, використовуючи, власне, природну красу ландшафтів в якості суттєвого фактору позитивного впливу на людину. Але, разом з тим, внаслідок цієї діяльності зростає навантаження на природне середовище, руйнування якого рано чи пізно може призвести до зникнення в регіоні туризму як галузі економіки. Такий перебіг подій вимагає докорінної зміни в ментальності як учасників туристської індустрії, так і самих відпочиваючих. Отже, основну суперечність розвитку туризму можна сформулювати таким чином: з одного боку, ми не можемо відмовитися від туризму як фактора економічного розвитку регіону, а з іншого боку – не можна допустити, щоб інтенсифікація туристської діяльності руйнувала існуючий життєвий простір.

Однак враховуючи еволюцію дефініції екологічної безпеки, можна відмітити, що на сьогоднішній день недостатньо висвітлені питання, щодо виявлення просторових (територіальних) та часово-динамічних закономірностей екологічного стану компонентів довкілля Закарпаття. Для вирішення цих проблем необхідно змінювати існуючі підходи до управління природокористуванням, використовуючи при цьому сучасні наукові розробки.

Аналіз наукових досліджень. *Визначення сучасної екологічної ситуації території виконується методами екологічного аудиту, відповідно до Закону України "Про екологічний аудит" Даній тематиці присвячені праці О. Адаменка, К. Геренчука, М. Гродзинського, В. Гуцуляка, Є. Іванова, І. Ковальчука, Ф. Мількова,*

В. Паценка, В. Рудька, В. Руденка, П. Шищенко, А. Степаненка, Є. Хлобистова, А. Качинського, Я. Олійника, О. Кононенко, А. Мельничука.

Метою даної статті є аналіз та оцінка екологічного стану компонентів довкілля Закарпаття та їх вплив на туристичний бізнес в регіоні. Поставлені завдання вирішувались на основі комплексного методологічного підходу із застосуванням як загальнонаукових, так і спеціальних методів дослідження, а саме системного аналізу, історико-географічного та діалектичного методів, аналізу і синтезу, моніторингу, контент-аналізу, картографічного моделювання, прогнозування, індуктивного та дедуктивного методів.

Виклад основного матеріалу. *Рекреація і туризм належить до найстаріших видів економічної діяльності, адже потреба в лікуванні та оздоровленні, традиціями та визначними місцевостями інших народів закладена в генетичних особливостях людини.*

Рекреаційно-туристичний бізнес здавна поширений на Закарпатті. На території Закарпатської області зосереджено 620 мінеральних джерел, із яких понад 360 вивчено. Більшість із них за своїми властивостями унікальні. В регіоні зосереджено 5,2% об'ємності і 51% вартісного потенціалу природних ресурсів держави. Нараховується 465 об'єктів природно-заповідного фонду, 494 резервати живої і неживої природи. У мережу санаторно-курортних та рекреаційних закладів входять 17 санаторіїв, 19 санаторіїв-профілакторіїв, 87 туристичних комплексів і баз відпочинку, 31 готельна установа. На їхній базі одночасно можуть розміститися 22 тис. гостей, загалом у цій сфері працюють майже 7 тисяч осіб [4].

Закарпаття є найбільш насиченим пам'ятками історії та культури регіоном в Україні. На державному обліку перебувають 1839 пам'яток археології та історії монументального мистецтва, з яких 6 – державного значення.

Щороку Закарпаття відвідує 15 тисяч туристів з України і більше 4 – тисяч іноземних туристів. Туристично-матеріальна база на приємні характеризується середнім рівнем комфортності з недостатньо розвинутою інфраструктурою додаткових послуг та оздоровчою базою. Стимує розвиток туризму в цьому регіоні нестача коштів на модернізацію матеріальної бази галузі. За період 2008-2013 рр. відмічається нестабільність інвестування підприємствами, що входять в структуру Представництва ПрАТ "Укрпрофоздоровниця" в Закарпатській області. За період 2008-2013 рр. спостерігається чітка тенденція зменшення капітального інвестування внаслідок несприятливої економічної ситуації посткризового період, адже обсяг капітальних інвестицій за ці роки скоротився майже втричі – з 12,7 млн. грн. у 2008 р. до 4,3 млн. грн. в 2011 р. Лише у 2013 році спостерігається зростання до 8,9 млн. грн. Ці кошти не забезпечують перетворення на зразковий РТК. Нестача коштів не дає змоги покращити екологічну ситуацію в цьому регіоні.

В останній час різко погіршилась ситуація з водовідведенням та централізованим водопостачанням. В 28 селищ міського типу лише 14 мають централізоване водопостачання (тобто 50%), не всі населені пункти мають централізоване водопостачання. Сільське населення користується в основному шахтними колодязями і вигрібними ямами, за несприятливих погодних умов ускладнюється санітарно-епідеміологічне становище. Надходження у водні об'єкти значної кількості забруднених речовин, скидання міських та промислових стічних вод, зливових стоків із забудованих територій, промислових майданчиків та сільгоспугідь значно погіршують екологічний стан джерел водопостачання.

Ситуація що склалася з водопостачанням, потребує насамперед ліквідації дефіциту потужностей каналізаційно-очисних споруд у містах: Ужгород, Мукачеві, Хуст, Виноградів, Рахів, Тячів, Чоп, смт Міжгір'я, Дубове, Ясеня, Богдан, Жденієво.

Урбанізація призвела до значного накопичення не утилізованих відходів промислового й побутового походження. Обмеженість у можливості виділення земельних ділянок в умовах даної області, відсутність гідрологічних умов для будівництва, розміщення полігонів захоронення токсичних відходів призводять до висновку, що альтернативи промисловій переробці сміття немає.

За даними Головного управління Держкомзему у Закарпатській області земельний фонд області станом на 1.01.2014 р. складає 1275,3 тис. гектарів. Сільськогосподарські угіддя займають 469,7 тис.га (36,8%), з яких рілля складає 199,7 тис.га (15,66%), багаторічні насадження 26,8 тис.га (2,1 %), сіножаті та пасовища займають 224,8 тис.га (17,63 %). Ліси та інші лісовкриті площі складають 56,8 % території області (723,9 тис.га). Відкриті заболочені землі 0,8 тис.га (0,06 %), відкриті землі без рослинного покриття або з незначним рослинним покриттям 15,0 тис.га (1,2%). На інші види земель та угідь припадає 5% території області. За останні три роки площа сільськогосподарських та лісових земель суттєво не змінилася [3].

Останніми роками зменшився вплив на довкілля від сільськогосподарської діяльності в частині застосування отрутохімікатів та внесення міңдобрив. Обсяг використання хімічних засобів захисту рослин порівняно з дев'яностими роками скоротився до 16 тон, а площа земель, на яку вносились отрутохімікати – на 13,4 тис. га. З метою запобігання розвитку ерозійних процесів, збереження і відтворення родючості земель передбачається консервація змитієї ріллі і ріллі на схилах шляхом

залучення та виведення з сільськогосподарського обороту для оздоровлення. Загальна площа такої консервації до 2012 року становила 14,9 тисяч гектарів.

У Карпатському регіоні найбільше лісових ресурсів припадає на Закарпатську область де на площі 723,7 тис.га. зосереджено 207,0 млн. м³ деревних запасів рстучого лісу. Лісовий фонд державних лісогосподарських підприємств області представлений найпродуктивнішими у Карпатському регіоні деревостанами. Середній запас деревини на 1 гектарі становить 350м³, середньорічний періодичний приріст по запасу 5 м³. Біля 61% площі земель лісового фонду виключено з експлуатації, а 23,5% території лісового фонду на сьогодні віднесено до природно-заповідного фонду. У підпорядкуванні Закарпатського обласного управління лісового господарства знаходиться 16 державних лісогосподарських підприємств, які ведуть лісове та мисливське господарство на площі 497,8 тис. га. Всього у галузі лісового господарства працює понад 4 тис. працівників з яких 1,8 тис. працівники лісової охорони. Фінансування на ведення лісового господарства, тобто на здійснення всіх запроєктованих лісогосподарських заходів здійснюється за рахунок державного бюджету (8-10%) та за власні кошти підприємств (90-92%). Найголовнішим джерелом формування власних коштів є реалізація заготовленої деревини. Пріоритетними завданнями працівників лісового господарства є здійснення заходів з лісовідновлення – щороку воно проводиться на площі близько 1,9 тис.га; охорона лісів від пожеж і самовільних рубок; захист лісів від шкідників та хвороб; раціональне використання лісових ресурсів [2, 3].

За оцінками експертів, в тому числі і міжнародних, закарпатські ліси вважаються найпродуктивнішими не тільки в Карпатському регіоні, а й у Європі.

Порівняно велику загрозу для природної екосистеми області становить можливість виникнення масових пожеж для гірських (до висоти 1100-1300 м з ялино-буковими породами) та рівнинних (бук, дуб, граб) лісів, загальна площа яких 629,0 тис. га (97,0% від площі всіх лісів).

Але, протягом 2013 р. зафіксовано 5 випадків лісової пожежі в лісогосподарських підприємствах Закарпатського обласного управління лісового та мисливського господарства. Загальна площа лісових пожеж становить 4,02 га [3].

Лісовий фонд області з року в рік не оновлюється. Однак зростають порушення природоохоронного законодавства в освоєнні виділених для лісоексплуатації, не впроваджуються природозберігаючі технології. Так, хижацька вирубка лісу призвела до утворення значних паводків в річках Закарпаття. За останні роки спостерігались небезпечні природні процеси та явища, а саме катастрофічний паводок 1998 та 2008 роки. Наявність катастрофічних явищ у Закарпатті (паводки, сходження снігових лавин, селі) створюють негативну рекламу туризму та рекреації в Закарпатській області.

Останнім часом дещо вдосконалено метод проведення обліку диких тварин у мисливських угіддях шляхом проведення спільного з усіма мисливськими господарствами обліку та обов'язкової присутності представника служби безпеки.

Продовжуються роботи і вживаються заходи по інвентаризації земель водного фонду з визначенням та закріпленням за користувачами захисних прибережних смуг, визначенням і згортанням об'єктів, що не відповідають встановленим режимам господарювання.

Гостра проблема охорони і використання підземних мінеральних вод. З метою посилення держконтролю за використанням і охороною родовищ мінеральних вод в області створено підрозділ – міжрегіональний центр з раціонального використання цих родовищ та нове

управління Держнаглядохорон в Закарпатській області. Ці заходи вже дають перші позитивні результати.

За останні роки значно виросла кількість автомобільного транспорту, відмічається ріст автозаправних станцій, що є вагомим джерелом у забрудненні атмосферного повітря. Головним забруднювачем атмосферного повітря Закарпатської області продовжує і надалі залишатися автотранспорт, викиди від якого в 2013 році склали 88,9 % від загального обсягу викидів.

В області функціонує розгалужена мережа автомобільних доріг протяжністю 3328,8 км, де існує 15 перевалів та 525 небезпечних відтинків доріг з крутими підйомами та спусками. На дорогах знаходяться 1294 мости загальною протяжністю 22649 погонних метрів. Автомобільним транспортом по території області здійснюється перевезення рідкого хлору та рідкого аміаку. Під час перевезення цих речовин до місця призначення ймовірно аварії з виливом НХР. Усе це зумовлює небезпеку автотранспорту області.

Транспортом, що знаходиться у приватній власності населення Закарпаття, автотранспортом підприємств, залізничним та авіаційним у 2013 році викинуто у повітря 61,4 тис.тонн забруднюючих речовин, що на 3,9% менше ніж у 2012 році (64,0 тис.тонн). Зменшення викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря від пересувних джерел за 2013р. пояснюється зменшенням кількості вантажоперевезень та пасажирів.

Із загального обсягу викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря, більше всього викидається автотранспортом міст Ужгорода та Мукачево – 10,9% та 9,2% відповідно.

В області є ряд техногенно-небезпечних об'єктів, які у випадку аварій можуть суттєво вплинути на екологічну ситуацію і призвести до негативного впливу на здоров'я населення. Перелік видів діяльності таких об'єктів щорічно переглядається в районних комісіях з надзвичайних ситуацій та погоджується із управлінням з надзвичайних ситуацій та цивільного захисту населення облдержадміністрації. До таких відносяться: ВАТ – "Сваллявський лісо хімкомбінат" – ТОВ – "Грифсканд-Сваллява", системи магістральних трубопроводів нафтопроводу "Дружба"; продуктопроводу ДП "Прикарпат-Західтранс", який належить АТ "Транснафтопродукт" (Росія); етиленопроводу виробничого об'єднання "Оріана"; газопроводу "Братерство"; "Союз", "Прогрес", "Уренгой – Помари – Ужгород".

Зберігається ризик виникнення аварій у випадках перевезення небезпечних вантажів на залізничних коліях, значна частина яких пролягає в гірській місцевості.

Основні екологічні проблеми які існують в Закарпатській області:

– відсутність системи та інфраструктури збору та сортування твердих побутових відходів;

– забруднення поверхневих водойм та підземного водоносного горизонту недостатньо очищеними та неочищеними стоками;

– екологічно-безпечне зберігання невідомих, непридатних та заборонених до використання хімічних засобів захисту рослин та їх подальша утилізація;

С. Улиганец, канд. геогр. наук, доц.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Л. Мельник, канд. геогр. наук, млад. науч. сотр.

лабораторії "Регіональних проблем економіки і політики", Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ,

В. Фещенко, канд. екон. наук

Управління безпеки життєдіяльності та охорони навколишнього середовища Секретаріата Кабінета Міністрів, Київ, Україна

– збільшення негативного впливу на довкілля об'єктів виробничого призначення, а саме:

- золотовидобувного підприємства ТОВ – "Закарпатполіметали" (с. Мужієво, Берегівського району);
- території колишнього ЗАТ "Великобичківський лісо хімкомбінат";

- Солотвинського солерудника Тячівського району Закарпатської області;

– недостатня забезпеченість природозберігаючими засобами та технологіями для транспортування деревини в гірських умовах – повітряно-трельовальними установками та механізмами;

– відсутність інфраструктури в частині будівництва лісовозних доріг відповідно до передбачених обсягів державної програми – Ліси України.

Висновки. Отже, при розробці планів розвитку рекреаційного комплексу треба особливу звернути увагу на виділення коштів для покращення екологічного стану в області. Для цього необхідно розробити схеми водопровідної та водовідвідної системи, створення промислової переробки сміття, збільшення лісонасаджень на місці вирубаних масивів, визначення та закріплення за користувачами захисних смуг, встановлення та облаштування санітарної зони на свердловинах мінеральних вод, провести комплексні ландшафтно-екологічні та історико-культурні дослідження території Закарпаття. Встановити диференційовані норми туристичного навантаження на дозвілля розробити та ввести в дію суворі правила дотримання пам'яток охоронного законодавства в туристичних зонах і санкції за порушення, обґрунтувати на основі норм антропогенного навантаження граничні допустимі межі сумарної місткості об'єктів розміщених у туристичних центрах.

Реалізація вказаних заходів дасть змогу посилити вплив держави на процеси, які відбуваються в туристичній сфері, дозволить проводити активну загальнодержавну політику в цій важливій складовій економіки України, забезпечити дійову координацію заходів центральних та місцевих органів виконавчої влади, все це створить сприятливі умови для подальшого розвитку індустрії туризму, стабілізує економічне та екологічне становище суб'єктів туристичного підприємства.

Список використаних джерел

1. Агаркова Н. В. Регіональний вимір екологічної безпеки України з урахуванням загроз виникнення техногенних і природних катастроф / Н. В. Агаркова, А. Б. Качинський, А. В. Степаненко. – К., 1998. – 82 с.

2. Данилишин Б. М. Безпека регіонів України і стратегія її гарантування : монографія. У 2 т. Т. 1 Природно-техногенна (екологічна) безпека / Б. М. Данилишин, А. В. Степаненко., О. М. Ральчук. – К. : Наук. думка, 2008. – 389 с.

2. Кононенко О. Ю. Чинники, які визначають стан регіональної екологічної безпеки / О. Ю. Кононенко, А. Л. Мельничук // Матеріали IV Всеукр. наук. конф. "Географічні проблеми розвитку продуктивних сил України". – К. : ВГЛ "Обрії", 2007. – С. 61–62.

3. Національна доповідь про стан техногенної та природної безпеки в Україні у 2013 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.mns.gov.ua/annual_report/2014/content_1.ua.php?m=B5.

4. Улиганець С. І. Екологічні аспекти, які негативно впливають на туристичний бізнес в Закарпатті / С. І. Улиганець // Регіонал. екологіч. пробл. // 36. наук. пр. – К. : ВГЛ "Обрії", 2002. – С. 322–323.

Надійшло до редколегії 30.10.14

ЕКОЛОГИЧЕСКОЕ СОСТОЯНИЕ ЗАКАРПАТСКОЙ ОБЛАСТИ И ЕГО ВЛИЯНИЕ НА ТУРИСТИЧЕСКИЙ БИЗНЕС РЕГИОНА

Освещены экологическое состояние компонентов окружающей среды Закарпатья и их влияние на туристический бизнес в регионе. Исследовано влияние производственно-хозяйственной деятельности отдельных промышленных предприятий и окружающую

среду, определены основные пути решения существующих экологических проблем в регионе, связанных с природопользованием. Сформулированы предложения по совершенствованию стратегии принятия эколого-ориентированных решений по минимизации антропогенно-техногенного воздействия промышленных предприятий на окружающую среду Закарпатской области.

Ключевые слова: окружающая, туристический регион, природоохранная деятельность, современное экологическое состояние.

S. Ulyhanets, Research Assistant PhD in Geography
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine,
L. Melnyk, Research Assistant PhD in Geography
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine,
V. Feshchenko, Deputy Head of Life Safety and Environmental
Protection Department of Cabinet of Ministers' Secretariat, Kyiv, Ukraine

THE ECOLOGICAL STATE OF TRANSCARPATHIA REGION AND ITS IMPACT ON THE TOURISM AREA IN THE REGION

The article highlights the ecological status of environmental components of Transcarpathia and their impact on the tourism industry in the region. In this article the effect of the economic activities of individual industrial enterprises and the environment are investigated, the main solutions to existing environmental problems in the region related to environmental management are determined. Proposals as for improving the strategy in making ecology-oriented solutions to minimize anthropogenic-technogenic impact of industry on the Transcarpathian region environment are formulated.

Keywords: environment, a tourist area, environmental protection, the current state.